
**ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ
ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ՍՈՑԻՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՄՈՏԵՑՈՒՄՆԵՐԸ**

ՄԱՐԻՆԵ ՅԱՐՄԱԼՈՅԱՆ

Սոցիալական պաշտպանության ուսումնասիրմանն ուղղված հետազոտությունները որպես կանոն միջառարկայական են: Յուրաքանչյուր գիտաճյուղ, որը զբաղվում է սոցիալական պաշտպանության հիմնախնդրի ուսումնասիրմամբ, առանձնացնում է իր տիրույթը: Այս առումով բացառություն չէ նաև սոցիոլոգիան, որն իր հետազոտական մոտեցումն է ձևավորել սոցիալական պաշտպանության նկատմամբ:

Սոցիոլոգիան սոցիալական պաշտպանությունն առաջին հերթին դիտում է որպես սոցիալական համակարգ, օրգանական ամբողջություն, որը բնորոշվում է ձևավորման, կայացման, զարգացման, գործառման սեփական օրինաչափություններով: Այդ համակարգի գործառումն ու զարգացումն ընթանում են տնտեսական, քաղաքական, սոցիալ-մշակութային, ժողովրդագրական և այլ գործընթացների համալիր ազդեցության ներքո:

Խնդրո առարկա համակարգը ձևավորող կարևոր բնութագրիչներն են համակարգի ընդհանուր նպատակ(ներ)ը, յուրաքանչյուր տարրի գործառույթների իրականացումը (որոնք իրենց հերթին պայմանավորված են ընդհանուր նպատակով և համապատասխան ինդիքներով), այդ տարրերի միջև աստիճանակարգման և համակարգման կապերը:

Նշված համակարգի սոցիոլոգիական վերլուծության տեսանկյունից նախևառաջ նախընտրելի է կիրառել համակարգային մոտեցում¹, քանի որ այն հնարավորություն է տալիս բացահայտելու հետազոտման օբյեկտի ամբողջությունը, վեր հանելու դրանում առկա բազմազան կապերը և միավորել դրանք մեկ ընդհանուր տեսական մոդելում: Համակարգային մոտեցումը ենթադրում է ուսումնասիրել տվյալ համակարգի տարրերը, վերջինիս արտաքին և ներքին կապերը, իրականացվող հիմնական գործառույթի որակը, բացահայտել արտաքին միջավայրից եկող «մարտահրավերները», «վտանգները», ինչպես համակարգի առանձին տարրերի (ենթահամակարգերի), այնպես էլ ամբողջ համակարգի թաքնված պահուստներն ու զարգացման հնարավորույթ-

---

¹ Համակարգային մոտեցման շրջանակում սոցիալական պաշտպանության վերլուծության հիմքում ընկած է ուսումնասիրվող օբյեկտի՝ որպես համակարգի ընկալման գաղափարը:

յունները: Բացի այդ, *կառուցվածքագործառնության մոտեցման*, մասնավորապես՝ Թ. Պարսոնսի առաջարկած *AGIL սխեմայի* կիրառումը հնարավորություն է տալիս հարստացնելու և ամբողջացնելու բնակչության սոցիալական պաշտպանության համակարգի սոցիոլոգիական վերլուծությունը:

Այսպես, սոցիալական պաշտպանության համակարգի միջոցով լուծվում է նյութական, մարդկային, մշակութային ռեսուրսների ռացիոնալ բաշխման հարցը, որը նման է ներքին իրավիճակներին և արտաքին փոփոխություններին *հարմարվելու խնդրին*, որի լուծմանն են ծառայում սոցիալական պաշտպանության իրականացման մեխանիզմները:

Ինչ վերաբերում է *նպատակին հասնելու գործառնության*, ապա նպատակների առաջադրումը և դրանց իրագործումը վկայում են բնակչության սոցիալական պաշտպանության համակարգի կենսունակության մասին, քանզի համակարգը կենսունակ է այնքան ժամանակ, քանի դեռ այն կարող է առաջադրել նպատակներ և հասնել դրանց իրականացմանը: Գոյություն ունեն չափանիշներ, որոնց օգնությամբ հնարավոր է որոշել, թե որքանով է ճիշտ ընտրված նպատակը, և ունա՞կ է արդյոք համակարգը հասնելու առաջադրված նպատակի իրականացմանը: Այդպիսի չափանիշ է կոնկրետ արդյունքը: Սոցիալական պաշտպանության համակարգի հիմնական, առաջնային նպատակն է պաշտպանել *բնակչությանը սոցիալական տարբեր ռիսկերից*:

Բացի այդ, սոցիալական պաշտպանության համակարգն իրականացնում է նաև *ինտեգրացիայի գործառնություն*: Այս դեպքում կարևորվում է այդ համակարգի կայունության, ներքին միասնության պահպանումը: Այս գործառնություն իրականացվում է սոցիալական վերահսկողության ինստիտուտների միջոցով, մասնավորապես՝ մարդկանց վարքի վրա ազդում է պետության մշակած սոցիալական օրենսդրությունը: Այս տեսանկյունից կարևորվում է հատկապես *սոցիալական պաշտպանության համակարգի իրավանորմատիվային ենթահամակարգը*:

Եվ վերջապես, բնակչության սոցիալական պաշտպանության համակարգի ինչպես կայունության, այնպես էլ փոփոխության համար կարևորվում է այսպես կոչված *լատենտ գործառնություն* իրականացումը: Բնակչության խոցելի խմբերի կողմից արժեքային կողմնորոշումների յուրացումն անհրաժեշտ է դիտել այդ խմբերի և սոցիալական պաշտպանության համակարգի միջև փոխհարաբերությունների շրջանակներում: Բնակչությունն ունի որոշակի պահանջմունքներ, որոնք բավարարվում են սոցիալական գործողությունների միջոցով և ենթարկվում են *սոցիալական կարգի կանոններին, արժեքներին, արտաքին և ներքին նորմերին*: Այլ կերպ ասած՝ տվյալ պահին առաջնային համարվող պահանջմունքների բավարարումը որոշակի արժեքային գործողություն է ձևավորում դրանց նկատմամբ: Նման կերպ, փաստորեն, պահանջմունքների բավարարման գործընթացը, որը բնակչության գի-

տակցության մեջ աստիճանակարգված է, իրականացվում է արժեքային-ռացիոնալ գործողությունների միջոցով²:

Վերոնշյալ գործառույթների իրականացման դեպքում կարող ենք փաստել, որ սոցիալական պաշտպանության համակարգն *ամբողջական է և հավասարակշռված*:

Ընդհանրապես բնակչության սոցիալական պաշտպանության համակարգի գործառական հատվածները (ֆունկցիոնալ բլոկները) օժտված են միմյանց լրացնելու հատկությամբ: Դրանց փոխազդեցությունը կոչված է ապահովելու բնակչության սոցիալական պաշտպանության համակարգի *կայունությունը*: Վերջինս սոցիալական պաշտպանության համակարգի այնպիսի վիճակ է, երբ առկա են բնակչության բոլոր շերտերի սոցիալական պաշտպանվածություն, սոցիալական արդարության զգացում և դրա հիման վրա սոցիալական համաձայնության ձևավորում:

Սոցիալական պաշտպանությունը *սոցիալական բարդ համակարգ* է, քանի որ այն որոշակի ենթահամակարգերի ամբողջություն է, որը գործառում է ոչ թե առանձին տարրերի տեսքով, այլ որպես դրանց միջև առկա փոխհարաբերությունների ամբողջական միավոր՝ համակարգ, և մեծապես պայմանավորում է ենթահամակարգերի գործառույթների ուղղությունն ու նպատակները, փոխհարաբերությունների բնույթն ու առանձնահատկությունները: Միևնույն ժամանակ իր կառուցվածքագործառությամբ առանձնահատկությունների և փոխհարաբերությունների առումով այն կրում է հիմնական ենթահամակարգերի ու դրանց միջև առկա հարաբերությունների ազդեցությունը:

Քննարկվող համակարգի սոցիոլոգիական համալիր վերլուծության համար բավարար չէ այն դիտել միայն որպես սոցիալական համակարգ: Ավելի որոշակի նպատակի ձգտելով, այն է՝ համակարգի կառուցվածքային տարրերի գործառույթների, այդ տարրերի փոխհարաբերությունների, համակարգի զարգացման ներքին օրինաչափությունների ուսումնասիրությունը, անհրաժեշտ է նեղացնել հետազոտման դիտակետը և հանգել առարկայական մոտեցման: Այս դեպքում առաջնային է կառուցվածքագործառությամբ վերլուծական մոտեցումը: Վերջինիս առանձնահատկությունն այն է, որ ուսումնասիրվող օբյեկտը պետք է ունենա ներքին հստակ կառուցվածք և լինի հասարակությունում կայուն գործառող սոցիալական միավոր³: Հենց այդպիսի բնութագրիչներով է առանձնանում բնակչության սոցիալական պաշտպանության համակարգը, որի տարրերը, ունենալով կարգավիճակադեռային իրենց համակարգը, դառնում են *ակտորներ*, իսկ դրանց *դերը* փոխազդեցությունների և գործընթացների ամբողջությունում՝ համա-

² St' u **Дюркгейм Э.** Ценностные и реальные суждения // "Социология, ее предмет, метод, предназначение". М., 1995, էջ 301-302:

³ St' u **Кучеренко В.** Функционалистическая парадигма Роберта Мертона в современном социологическом дискурсе // "Социология: теория, методы, маркетинг", 2000, № 4, էջ 81-87:

կարգի առանցքային բաղադրիչ⁴: Ակտորի դերակատարման բնույթն իր հերթին կախված է համակարգում վերջինիս զբաղեցրած դիրքից, ունեցած հարաբերություններից և գործառույթներից⁵:

Խնդրո առարկա համակարգում ակտորների դերում սոցիալական պաշտպանության սուբյեկտներն են, որոնցից են պետական գերատեսչությունները և հիմնարկները, ինքնակառավարման մարմինները, արտաբյուջետային հիմնադրամները, հասարակական կազմակերպությունները, շահույթ հետապնդող կազմակերպությունները, քաղաքացիները և այլն:

Ակտորի դերը պայմանավորված է համակարգի գործառական տարբերակվածությամբ. այն բաշխում է համակարգի անելիքները համապատասխան ենթահամակարգերի միջև, որոնցից յուրաքանչյուրը պատասխանատու է *հստակ գործառույթների համար*:

«Գործառույթ» հասկացությունը կառուցվածքագործառութային վերլուծության շրջանակում կիրառվում է շրջակա միջավայրի հետ փոխհարաբերությունները բնորոշելու համար⁶: Եթե համակարգի կառուցվածքը ներկայացնում է համակարգը հարաբերականորեն կայուն վիճակում, ապա գործառույթները բնութագրում են վերջինիս դինամիկան, շարժն ու փոփոխություններն՝ ըստ արտաքին գործոնների ազդեցության և փոխհարաբերությունների:

Գործառույթները կարևոր դեր ունեն համակարգի ինքնապահպանման տեսանկյունից, քանի որ դրանց օգնությամբ բավարարվում են համակարգի կառուցվածքային տարրերի պահանջմունքները⁷:

Ռ. Մերթոնը գործառույթը սահմանում է որպես համակարգի գործառման օբյեկտիվ հետևանքների ամբողջություն՝ պայմանավորված համակարգի ինքնակառավարման ունակություններով և միջավայրի հետ հարաբերությունների բնույթով⁸: Հիմք ընդունելով մեզ հետաքրքրող համակարգի գործառման օբյեկտիվ հետևանքները և ազդեցությունը հարակից սոցիալական համակարգերի գործառման վրա՝ կարելի է առանձնացնել դրա *այնպիսի գործառույթներ*, ինչպիսիք են.

- Կանխարգելիչ, որն ուղղված է սոցիալական ռիսկերի, ռիսկային իրավիճակների կանխարգելմանը:

- Ապահովող, որը ենթադրում է հետևյալը. եթե հնարավոր չէ կանխել ռիսկային իրավիճակների առաջացումը, ապա կյանքի դժվարին կացության մեջ հայտնված մարդկանց մատուցվում են ֆինանսական (նպաստներ, կենսաթոշակներ) և ոչ ֆինանսական մի շարք սոցիալական ծառայություններ:

⁴ Տե՛ս **Parsons T.** The Social System, The Free Press, New York, 1964, էջ 25:

⁵ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 24:

⁶ Տե՛ս **Луман Н.** Социальные системы. Очерк общей теории. СПб.: "Наука", 2007, էջ 54:

⁷ Տե՛ս **Parsons T.** The Social System. The Free Press, New York, 1951, էջ 27:

⁸ Տե՛ս **Мертон Р.** Социальная теория и социальная структура. М.: "Хранитель", 2006, էջ 43:

• Փոխհատուցող. երբ քաղաքացուն պատճառվել է նյութական կամ բարոյական վնաս պետական կամ ոչ պետական մարմինների անօրինական գործողությունների կամ անգործության հետևանքով, ապա այն փոխհատուցելու անհրաժեշտություն է առաջանում⁹:

Համակարգն ուսումնասիրելիս անհրաժեշտ է անդրադառնալ դրա գործառնական սկզբունքներին՝

• *սոցիալական գործընկերություն*, համաձայն որի՝ սոցիալական հիմնախնդիրների հաղթահարումը ենթադրում է պետությունից զատ այլ շահագրգիռ սուբյեկտների հետ համագործակցություն,

• *տնտեսական արդարություն*, որը ենթադրում է սոցիալ-տնտեսական աջակցության տրամադրում այն անձանց, ովքեր օբյեկտիվ պատճառներով չեն կարող դրսևորել տնտեսական ակտիվություն,

• *հարմարվելու կարողություն*, որի ներքո նկատի է առնվում սոցիալական պաշտպանության համակարգի ինքնազարգացման և ինքնակատարելագործման կարողությունը¹⁰:

Ի լրումն վերոնշյալ սկզբունքների՝ կարևոր է նշել, որ

• այդ համակարգը, որպես կանոն, երաշխիքներ է տրամադրում հասարակական կյանքի բոլոր ոլորտներում,

• այս կամ այն երկրի բնակչության սոցիալական պաշտպանության համակարգը, որպես կանոն, հիմնվում է տվյալ երկրի սոցիալ-մշակութային առանձնահատկությունների վրա:

Բնակչության սոցիալական պաշտպանության համակարգի նպատակները տարբեր կերպ են սահմանվում՝ սկսած մարդու իրավունքների իրացման համար անհրաժեշտ պայմանների ստեղծումից մինչև բնակչության կենսամակարդակի բարձրացում, սոցիալական պաշտպանվածության, բարեկեցության ապահովում¹¹, որոնց ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ համակարգի հիմնական, առաջնային նպատակը բնակչության պաշտպանությունն է սոցիալական տարբեր ռիսկերից:

Բնակչության սոցիալական պաշտպանության համակարգեր առկա են շուկայական տնտեսություն ունեցող բոլոր երկրներում: Դրանք ձևավորվել են «որոշակի փորձերի ու ձախողումների» արդյունքում, տևական ժամանակահատվածում և ուղղված են եղել որոշակի սոցիալական հիմնախնդիրների լուծմանը: Այդ իսկ պատճառով տարբեր երկրներում դրանք տարբերվում են միմյանցից:

Համակարգի յուրաքանչյուր տարր յուրահատուկ է և որոշակի դերակատարում ունի բնակչության սոցիալական պաշտպանության ա-

⁹ Տե՛ս **Богданова О.** Функции социальной защиты населения в условиях рыночной экономики // Международный научный журнал «Символ науки», 2016, № 1, էջ 76:

¹⁰ Տե՛ս **Аверин А.** Государственная система социальной защиты населения. М., 2010, էջ 15:

¹¹ Տե՛ս **Нечуйкина Е. В.** Социальная защита: понятие, категории, терминология // "Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена", 2008, № 49, էջ 148:

պահովման գործում:

Մասնագիտական գրականության մեջ առանձնացվում են այդ համակարգի հետևյալ հիմնական տարրերը, որոնք իրենց հերթին առանձին ենթահամակարգեր են՝

- սոցիալական ապահովագրություն,
- սոցիալական օգնություն,
- սոցիալական ծառայություններ,
- բնակչության առանձին խմբերի (երեխաներ, տարեցներ, հաշմանդամներ և այլն) սոցիալական պաշտպանության համակարգեր,
- զբաղվածություն¹²:

Սոցիալական ապահովագրությունը ենթադրում է աշխատանքային եկամտի կորստի փոխհատուցում: Վերջինիս հիմքում ընկած է սոցիալական ռիսկերի պարտադիր և կամավոր ապահովագրության պահանջը: Այն լայնորեն կիրառվում է շուկայական տնտեսություն ունեցող երկրներում: Սոցիալական ապահովագրության վճարումների ֆինանսավորումն իրականացվում է աշխատող քաղաքացիների և նրանց գործատուների ապահովագրական վճարների հաշվին:

Սոցիալական օգնությունը ենթադրում է անհրաժեշտ նվազագույն եկամուտ ունենալու երաշխիքների տրամադրում նրանց, ովքեր չունեն և չեն էլ ունենալու աշխատանքային եկամուտ: Ընդ որում, սոցիալական օգնություն ասելով նկատի է առնվում կա՛մ միայն ըստ կարիքավորության տրամադրվող ֆինանսական օգնությունը, կա՛մ էլ լայն իմաստով՝ և՛ դրամական ծառայությունները, և՛ անվճար բժշկական սպասարկումը, և՛ երեխաներին, տարեցներին, հաշմանդամներին տրվող մի շարք այլ ոչ դրամական ծառայությունները¹³:

Համակարգի տարրերից են *սոցիալական ծառայությունները*: Ժամանակակից պետություններում այդ ենթահամակարգը հիմնվում է մարդասիրության սկզբունքի առաջնայնության վրա, քանի որ հասարակությունը միատարր չէ, և առկա են պահանջմունքները բավարարելու խիստ տարբեր հնարավորություններ ունեցող խմբեր, իսկ պետական սոցիալական քաղաքականության նպատակը տարբեր սոցիալական խմբերի շահերի և հարաբերությունների համադրումն է, կայունացումը և համաձայնեցումը: Այս նույն տրամաբանությամբ՝ սոցիալական ծառայությունների ենթահամակարգը ներառում է սոցիալական ծառայություններ տրամադրող սուբյեկտների և նրանց կողմից հասարակության անդամներին տրամադրվող տարաբնույթ սոցիալական ծառայությունների ամբողջությունը:

Այսպիսով, սոցիալական ծառայությունը որևէ անձի կամ հաստատ-

¹² Տե՛ս **Холостова Е. И.** Социальная политика и социальная работа. М., 2011, էջ 170:

¹³ Տե՛ս **Грачева О.** Место социальной поддержки населения в региональной социальной политике: методологический аспект // «Человек и труд», 2008, № 1, էջ 9-12, **Холостова Е. И.**, նշվ. աշխ., էջ 175:

տության (սոցիալական ծառայության սուբյեկտ) կողմից հասարակության անդամների (սոցիալական ծառայության օբյեկտ/սուբյեկտ) սոցիալական պաշտպանությունն ապահովող պահանջմունքների բավարարմանը կամ այդ բավարարմանը խանգարող գործոնների հաղթահարմանն ուղղված նպատակադիր գործունեությունն է¹⁴:

Հարկ է նշել, որ մասնագիտական գրականության մեջ, «սոցիալական ծառայություն» հասկացությունից զատ, օգտագործվում է նաև «սոցիալական սպասարկում» հասկացությունը: Իրականում բավականին դժվար է դրանք տարբերակել ու որոշել դրանց ընդգրկման շրջանակները¹⁵, ուստի որոշակի վերապահումներով դրանք կարող են օգտագործվել որպես հոմանիշներ:

Մասնագիտական գրականության մեջ առանձնացվում են սոցիալական ծառայությունների տարբեր տիպաբանություններ: Ըստ մասնագիտացման աստիճանի՝ առանձնացվում են սոցիալական ծառայությունների հետևյալ տեսակները՝

- *սոցիալ-վարչարարական ընդհանրական ծառայություններ*, որոնք ուղղված են սոցիալական պաշտպանությանը, սակայն դրանց տրամադրումը պայմանավորված է անհատի օբյեկտիվ պահանջմունքների բավարարման անհրաժեշտությամբ և չի պահանջում վերջինիս հետ անհատական աշխատանք (օրինակ՝ տարիքային և հաշմանդամության թոշակների, գործազրկության նպաստի նշանակում և այլն),

- *մասնագիտական սոցիալական ծառայություններ*, որոնք ենթադրում են շահառուների պահանջմունքների մասնագիտական ավելի խորը գնահատում, որոնք կարող են ուղղված լինել ինչպես սոցիալական խնդիրներ ունեցող, այնպես էլ չունեցող անձանց (օրինակ՝ կրթական, առողջապահական ծառայություններ և այլն),

- *նեղ մասնագիտական սոցիալական ծառայություններ*, որոնք ենթադրում են հատուկ կարիքներ ունեցող խոցելի խմբերի ներկայացուցիչների հետ ավելի խորը, երկարատև աշխատանք, շահառուի կարիքների ամբողջական և մանրամասն գնահատում, սոցիալական աշխատողի ծառայություններ (օրինակ՝ տարեցների և հաշմանդամների սպասարկման, երեխաների պաշտպանությանն ուղղված կենտրոնների մատուցած ծառայությունները և այլն)¹⁶:

Համակարգի տարրերի գործառնական տեսանկյունից կարևորվում է *ի-րավանորմատիվային ենթահամակարգը*, որը տվյալ համակարգի գործառնումը կարգավորող իրավանորմատիվային ակտերի ամբողջություն է:

Համակարգը պաշտպանում է մարդկանց և խմբերին ոչ միայն ո-

¹⁴ Տե՛ս **Kerlin A. Janelle**. Social Service Reform in the Post-communist State: Decentralization in Poland, 2005:

¹⁵ Տե՛ս **Кривко С. Р.** Управление системой социального обслуживания на региональном уровне // «Социальное обслуживание», 2005, № 4, էջ 26-29:

¹⁶ Տե՛ս **Kerlin A. Janelle**, նշվ. աշխ.:

րոշակի դժվարին իրավիճակներում, այլև փորձում է կանխարգելել այդպիսի իրավիճակների առաջացումը: Այս առումով կարևորվում է այն հարցը, թե ինչպես է կազմակերպվում ամբողջ բնակչության, այդ թվում նաև առանձին խմբերի սոցիալական պաշտպանությունը: Ըստ էության յուրաքանչյուր հասարակություն կիրառում է սոցիալական պաշտպանության իր ձևերը կամ մեխանիզմները՝ ելնելով իր զարգացման մակարդակից: Սոցիալական պաշտպանությունն իրականացվում է տարբեր ձևերով, ներառյալ՝ գործատուների անհատական պատասխանատվությունը, սոցիալական ապահովագրությունը, հասցեական սոցիալական օգնությունը, պետական սոցիալական ապահովությունը և այլն: Սոցիալական պաշտպանության այս կամ այն ձևի կիրառումը կարող է առաջացնել տնտեսական և սոցիալական տարբեր հետևանքներ, որոնք անպայման պետք է հաշվի առնել:

Աշխատանքի միջազգային կազմակերպությունն առանձնացնում է սոցիալական պաշտպանության կազմակերպման հետևյալ ձևերը՝ սոցիալական ապահովագրություն, սոցիալական օգնություն, պետական ուղղակի ապահովություն պետական բյուջեի միջոցների հաշվին, ընտանեկան նպաստներ, լրացուցիչ ապահովագրություն գործատուների միջոցների հաշվին, ոչ պետական և լրացուցիչ ծրագրեր, բարեգործություն¹⁷: Հարկ է նշել, որ Աշխատանքի միջազգային կազմակերպությունը, առանձնացնելով բնակչության սոցիալական պաշտպանության կազմակերպման վերոհիշյալ ձևերը, խիստ գործնական մոտեցում է ցուցաբերում:

Բնակչության սոցիալական պաշտպանության համակարգը գործառում է համապետական, տարածաշրջանային (մարզային), համայնքային մակարդակներում¹⁸: Համապետական և տարածաշրջանային (մարզային) մակարդակներում այն գործառում է ինստիտուցիոնալ միջառք ենթահամակարգերի միջոցով, որոնցից մասնագիտական գրականության մեջ առավելապես կարևորվում են սոցիալական պաշտպանության իրականացման պետական, հասարակական և մասնավոր սեկտորները¹⁹:

Քննարկենք դրանցից յուրաքանչյուրն առանձին:

ա) Սոցիալական պաշտպանության իրականացման պետական սեկտորը:

Այս ենթահամակարգի կարևոր *տարրերից են սոցիալական քաղաքականություն մշակող համապատասխան պետական մարմինները/գերատեսչությունները և սոցիալական ծառայություններ մատուցող պե-*

¹⁷ Sté u «World Social Protection Report 2014/15: Building economic recovery, inclusive development and social justice», International Labor Office, Geneva, ILO, 2014:

¹⁸ Sté u **Хамидуллин Н. К** вопросу о понятиях «социальная политика» и «социальная защита населения» // "Вестник ОГУ", № 7 (168), 2014, էջ 47:

¹⁹ Sté u **Alcock P., May M. and Wright S.** The Student's Companion to Social Policy, Oxford, 2012:

տական կազմակերպությունները: Ընդհանուր առմամբ այն կոչված է նաև ապահովելու սոցիալական ծառայությունների ավելի հավասարաչափ և արդար բաշխում, քանի որ արձագանքում է մարդկանց պահանջմունքներին, ոչ թե պահանջարկին, ինչն անպայմանորեն ենթադրում է քաղաքացիների վճարունակություն: Բացի այդ, որպես այս ենթահամակարգի տարր՝ պետական սոցիալական գործակալությունների գործունեությունն ունի որոշակիության (ծառայություններ մատուցելու առումով) և շարունակականության (գոյատևման ժամանակահատվածի առումով) ավելի մեծ աստիճան, քան շահույթ հետապնդող կամ հասարակական կազմակերպությունները, քանի որ պետությունն ունի հարկ հավաքելու իրավունք, ինչը նշանակում է պետության ֆինանսական ռեսուրսների կայունություն: Իսկ մյուս կազմակերպությունները հիմնականում ֆինանսավորվում են պետական բյուջեի միջոցներից:

բ) Սոցիալական պաշտպանության իրականացման մասնավոր սեկտորը:

Վերջին տասնամյակներում աշխարհի զարգացած երկրներում բնակչության սոցիալական պաշտպանության ապահովման գործում, պետությունից գատ, կարևորվում է այլ սուբյեկտների մասնակցությունը: Այս ենթահամակարգի *կարևոր տարրերից են շահույթ հետապնդող կազմակերպությունները, ինչպես նաև «գնորդները»՝ ներկա և ապագա շահառուները*, ովքեր միմյանց հետ համագործակցում են սոցիալական բնույթի որոշակի ապրանքների և ծառայությունների շուրջ՝ նպաստ, կենսաթոշակ, ապահովագրություն և այլն²⁰:

Ուստի, ոչ միայն սոցիալական ծառայություններ վաճառողները, այլ նաև գնորդներն են ցանկանում շահել գործարքից: Օրինակ՝ սոցիալական ծառայությունների գնորդներ են նաև գործատուները, ովքեր շահագրգռված են իրենց անձնակազմի համար ձեռք բերելու բժշկական և սոցիալական այլ ծառայություններ, որոնք նպաստում են նրանց աշխատունակության և արտադրողականության բարձրացմանը, ուստի շահում են և՛ աշխատողները, և՛ գործատուները:

գ) Սոցիալական պաշտպանության իրականացման հասարակական սեկտորը:

Միջազգային փորձը ցույց է տալիս, որ հասարակական սեկտորը մեծ դեր է խաղում բնակչության սոցիալական պաշտպանության ապահովման գործում, որը ձևավորելու համար օգտագործվում են տարբեր հասկացություններ, ինչպես, օրինակ, «երրորդ սեկտոր», «կամավորական սեկտոր», «ոչ առևտրային սեկտոր» և այլն²¹:

Այս ենթահամակարգի կարևոր *տարրերից են հասարակական կազմակերպությունները*, որոնք առանձնանում են մարդկանց փո-

²⁰ Տե՛ս Ա. Մարկոսյան, Ն. Գեղամյան, Սոցիալական քաղաքականության պետական կարգավորման հիմնահարցերը Հայաստանի Հանրապետությունում, Եր., 2006, էջ 321:

²¹ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 324-325:

փոխվող պահանջմունքներին արձագանքելու ճկունությամբ և որոշումներ ընդունելու գործընթացում իրենց աշխատակիցներին, ինչպես նաև շահառուներին ներգրավելու հակվածությամբ: Այն կոչված է լրացնելու սոցիալական պաշտպանության ոլորտում պետության գործունեությունը:

Համայնքային մակարդակում բնակչության սոցիալական պաշտպանության համակարգը գործառու է *ինստիտուցիոնալ* և *ոչ ինստիտուցիոնալ* ենթահամակարգերի միջոցով: Վերջինս ներառում է բնակիչների օգնության նպատակով ձևավորված մեխանիզմներն ու պրակտիկաները, մասնավորապես՝ պաշտպանության այն ձևերը, որոնք առանձնացվում են համայնքային հարաբերությունների տարբեր շերտերում: Դրանք ընդգրկում են *ընտանեկան, բարեկամական, ընկերական, հարևանական հարաբերությունները*: Այսինքն՝ այս ենթահամակարգի տարրերի փոխազդեցության հիմքում ընկած են այնպիսի արժեքներ, ինչպիսիք են սերը, պարտքի զգացումը, փոխօգնությունը:

Սոցիալական աշխատանքի հայտնի տեսաբաններից Լ. Շուլմանն առանձնացնում է ոչ ինստիտուցիոնալ ենթահամակարգի հետևյալ գործառույթները.

- ինստրումենտալ աջակցություն, ինչը նշանակում է, որ համայնքային կապերի ու հարաբերությունների միջոցով համայնքի անդամները կարողանում են ստանալ նյութական, հոգեբանական, խորհրդատվական աջակցություն,
- հուզական աջակցություն, որը ենթադրում է համայնքի անդամների մեջ պատկանելության զգացում ձևավորել, համախմբվածություն ապահովել, սոցիալական մեկուսացվածությունը կանխել,
- տեղեկատվական աջակցություն, այստեղ համայնքային ոչ ձևական կապերը ծառայում են որպես բազմաթիվ հարցերի և խնդիրների վերաբերյալ համայնքի անդամներին տեղեկատվություն տրամադրող հիմնական աղբյուր,
- սոցիալական աջակցության ոչ ձևական ցանցերի ձևավորում, որոնք համայնքային մակարդակում դառնում են բնակչության սոցիալական պաշտպանության ապահովման տեսանկյունից իրական և կայուն ռեսուրս²²:

Համայնքային մակարդակում գործառող սոցիալական պաշտպանության համակարգի առանձին ինստիտուցիոնալ ենթահամակարգ են տեղական ինքնակառավարման մարմինները: Բնակչության սոցիալական պաշտպանության համակարգում ՏԻՄ-երի դերակատարման նպատակը սոցիալական պաշտպանության համակարգի հիմնական նպատակի իրագործումն է:

Ամփոփելով բնակչության սոցիալական պաշտպանության համա-

---

²² Տե՛ս **Shulman L.** The Skills of Helping Individuals, Families, Groups and Communities, USA, Peacock Publishers, 1999, էջ 764:

կարգի սոցիոլոգիական վերլուծությունը՝ կարող ենք կատարել հետևյալ եզրահանգումները. սոցիալական պաշտպանությունն օրգանական ամբողջություն է, որը բնորոշվում է գործառման սեփական օրինաչափություններով և սկզբունքներով: Սոցիալական պաշտպանության համակարգի նպատակը որևէ խոցելի խմբի կամ ամբողջ բնակչության պաշտպանությունն է տարբեր սոցիալական ռիսկերից:

Բանալի բառեր - *սոցիալական պաշտպանության համակարգ, համակարգային մոտեցում, կառուցվածքագործառնության մոտեցում, սոցիալական ապահովագրություն, սոցիալական օգնություն, սոցիալական ծառայություն*

МАРИНЕ ЯРМАЛОЯН – Социологические подходы к изучению системы социальной защиты. – Система социальной защиты, обеспечивающая безопасное существование населения и предотвращающая социальные риски и их последствия, – важнейшее звено институционального общественного механизма во всех более или менее развитых странах мира. Статья посвящена её методологическому анализу. В ней обоснованы системные и структурно-функциональные подходы, использованные для комплексного социологического анализа названной системы.

Ключевые слова: *система социальной защиты, системный подход, структурно-функциональный подход, социальное страхование, социальная помощь, социальная услуга*

MARINE YARMALOYAN – The Sociological Approaches of Exploring Social Protection system. – A social protection system that ensures the safe existence of a population, preventing social risks and their consequences, is an essential link in the institutional social mechanism in the most developed country in the world. The article is devoted to the sociological analysis of the system of social protection. The author substantiates the use of systemic and structural-functional approaches for a comprehensive sociological analysis of the social protection system.

Key words: *social protection system, systemic approach, structural-functional approach, social insurance, social support, social service*